

SDÜ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ULUSLAR ARASI BEKTAŞİLİK VE
ALEVİLİK SEMPOZYUMU I

BİLDİRİLER VE MÜZAKERELER

THE 1ST INTERNATIONAL SYMPOSIUM on

BEKTASHISM and ALEVISM

28-30 EYLÜL/SEPTEMBER 2005

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	143394
Tas. No:	297.62 ULU.B

ISPARTA

SDÜ İLAHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 20
BİLİMSEL TOPLANTILAR SERİSİ: 7

Yayına Hazırlayan
Sempozyum Düzenleme Kurulu

Çözümleme

Sadettin Özdemir- Yusuf Açikel- Ramazan Uçar- Nevin Karabela- Haluk Songür- Nuri Tuğlu
Aynur Erginekin- M.Sadık Akdemir- Nejdet Durak- Sevim Özdemir- Adem Efe-
Ali Bulut- H.Tevfik Marulcu-Kamile Ünlüsoy-Hülya Altunya-
Ünal Yerlikaya- Mustafa İlboğa- B.Bengü Tortuk- Kevser Çelik- Hatice Mesci

İngilizce ve Arnavutça Çeviri

İ.Hakkı Göksoy-Adnan Koşum-Bilal Gökır-Bilal Sambur-İ.Latif Hacinebioğlu- Kamile Ünlüsoy-
Rudina Diko-Adnan Matkaya

Haritalar

Kadir Temurçin

Kapak

Nejdet Durak

ISBN 975-7929-87-5

Birinci Baskı

Kasım 2005 İSPARTA

Yazılann sorumluluğu yazarlarına aittir; kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir

İsteme Adresi: SDÜ İlahiyat Fakültesi İSPARTA

Tel: 0 246 211 38 81 Faks: 0 246 237 10 58

Baskı: Fakülte Kitabevi Baskı Merkezi

Fakülte Kitabevi Yayın Dağıtım Pazarlama Ltd.Şti.

Kutlubey Mah.1004 Sokak Nu:15 / B İSPARTA

Tel: 0 246 233 03 74&75 Faks: 0 246 233 03 76

e - mail : fakultekitavebi@yahoo.com.tr

CUMHURİYET DÖNEMİNDE BEKTAŞILIK

Hülya Küçük

Bektâşiliğin Cumhuriyet dönemine girmeden önce, Cumhuriyet öncesini kısaca özetlemek gerekirse, 1900'lerin başlarında, Bektâşiliğin Babagân/Babalara kolunun İttihad ve Terakki Cemiyeti ile, Çelebiyân/Çelebiler kolunun ise Sultan ile iyi ilişkileri olduğunu söyleyerek söze başlamalıyız.¹¹ O dönemde de Alevilikle aynı olarak görülen Bektâşiliğin, orijinal yapısından iyice uzaklaştığı ve Bektâşi tekkelerinde görevli Nakşi şeyhlerin onları, sunni İslâm'a döndürmeleri beklenirken bunu başaramadıkları, hatta zaman zaman kendilerinin Bektâşi olduğu ortada idi. Hacibektaş'daki ana tekkede üç şeyh vardı: Babagân'ın temsilcisi, yani Dede Baba olarak, Kilerevi Babası Sâlih Niyâzi Baba (ö.1941) ; Çelebiyân'ın temsilcisi olarak Cemâleddin Çelebi (1862-1922); Nakşi şeyh olarak da Hacı Hasan Efendi (ö.?). Diğer Bektâşi tekkelerinin şeyhlerini Çelebi tayin ederdi. Babalar arasında alkol kullanımı yaygındı. Kur'an-ı Kerim okuyamıyorlar ve daha da önemlisi Nakşi şeyhi, devletle tekke arasındaki yazışmalarda evraklara imza koyan bir kukla gibi görüyorlardı. Bu sebeple de aralarında şiddetli anlaşmazlıklar eksik olmuyordu. Konuyla ilgili I.TBMM'deki tartışmalar sırasında Kırşehir meb'üsü ve bir Halvefi şeyhi olan Yahya Galib (Kargı, 1874-1942) bu durumu şu sözleriyle çok güzel özetliyordu: "*Soranım size; Bektâşi babalarıyla Nakşi şeyhleri ne suretle âhenk icrâ eder? Birisi [Bektâşiler] sofı, dem [alkol] çeker. Birisine de [Nakşi şeyhine] ah! çektirmek istemiş Şeyhülİslâm Efendi.*"¹² Çelebiler ve Babalara gelince, aralarında eskiden beri süregelen menfaat çatışmalarının varlığı herkesin malûmu idi. Hattâ, Mustafa Kemal (Atatürk) ve beraberindekiler, Aralık 1919'da Tekke'yi ziyaret ettikleri zaman, kendilerinden alabilecekleri desteği kuvvetlendirmek için Çelebiler ve Babaların arasını bulmaya çalışmışlar ve bunda kısmen başarılı olmuşlardı.¹³

Bektâşilerin, Çelebiyân kollarına bağlı Alevilerle birlikte toplam sayısı üç milyon civarındaydı. Bektâşi vakıfları 'Müstesnâ Evkâf (Vakıflar)' idi.¹⁴ Vergilerini düzenli olarak ödemekte, buna karşılık "Taâmiye" veya "Lehmiye" adı altında devletten yiyecek yardımı almakta idiler. I.Dünya Savaşı sırasında, Dergâh, devletten alması gereken yardımları alamamıştı. Savaştan sonra Babalar, bu birikmiş alacaklarının yerine, devletten bir misafirhâne inşa ettirmesini istediler.¹⁵ 1923'de, devlet Babaların istediği, binlerce lira tutacak olan bu misafirhâneyi inşaya başladı ve bu binanın, Babalara ait müstemilat içinde yapılması dolayısı ile bunun kendi hizmetlerini gölgede bırakacağını düşünerek karşı çıkan "Çelebiler'in isteksizliklerine rağmen" tamamlandı.¹⁶

¹¹ Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Konya/TÜRKİYE

¹² Detaylı bilgi için bkz. Hülya Küçük, *Kurtuluş savaşında Bektaşiler*, İstanbul, 2003, 97-101.

¹³ (I. Dönem) T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, (Buradan sonra TBMMZC), ciltler I-XXXII, Ankara, 1961-1976, c. XIX, 376. (Ancak, meb'üsları, bu sözlerin Meclis'e yakışmadığı şeklindeki itirazları üzerine sözlerini geri almıştır.)

¹⁴ Bkz. M.Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, 2 c., Ankara, 1966, c. II, s.494.

¹⁵ Müstesnâ Evkâf, aynı zamanda Evkâf-ı Gayr-ı Mazbûta veya Mülhaka diye de adlandırılır ve Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti tarafından değil, kendi mütevellî grupları tarafından yönetilirdi: M.Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3c., İst., 1983, c. II, ss.631-2

¹⁶ H.Z. Koşay, "Hacı Bektaş Tekyesi" (buradan sonar HBT), *TM*, II, İstanbul, 1926 (1928), ss.365-85: 365.

¹⁷ Koşay, HBT", 365. İnşaat ile ilgili Şer'iyye ve Evkâf Vekâleti tarafından verilen ihale için, bkz. *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Temmuz 1339 (1923), s.4. Kaynaklarımızdan birisi olan Mi'mâr Hikmet, bu misafirhanenin

O dönemdeki Bektâşî tekkelerinin tam sayısını bilemiyorsak da on beşten fazla olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.¹⁷ Kontrol altındaki bir tarikat olmalarına rağmen 'İstanbul Müftülüğü Şer'i Sicilleri, Bâb-ı Fetva' arşivlerinde 'Bektâşî' olarak kayda geçmiş iki tekke bile vardı: kendisini "Ehl-i Sünnetten" birisi olarak takdim eden (Küçük) Abdullah Baba'nın (ö.1339/1921) şeyh olduğu Kazlı/ Kazlıçesme Dergâhı¹⁸ ve (Büyük) Abdullah Baba'nın (ö. 1909 sonraları) şeyh olduğu Bektâşî veya Takiyyeci Baba Dergâhı.¹⁹

Alevilerin genelde kırsal bölgelerdeki fazla eğitim görmemiş toplum kesimleri olmalarına karşın, Bektâşîler, özellikle Babalar arasında, Rıza Tevfik (Bölükbaşı, 1869-1949), Samih Rifat (1874-1932), Hacıbey-zâde Ahmed Muhtar (Yeğtaş, 1871-1955)²⁰ ve Albay Hüsâmeddin (Ertürk) Bey (1874-1944) gibi yüksek eğitimli veya yüksek görevlerde olan kişiler vardı.²¹

Bektâşîler, Millî Mücadele'de diğer tarikatlar gibi genelde Mücadele'yi desteklediler. Ancak Kiraz Hamdi Paşa (1935), Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Dîdâr Hanım (ö.?) gibi Mücadele aleyhtarlarının başını çekenler de oldu. 1920'de oluşturulan Meclis'te Cemâleddin Çelebi, II.Reis vekili seçilmiş, hasta olduğu için meclise devam edemeyeceğini bildirmesine rağmen, me'zûn sayılmış, meb'usluğu düşürülmemiştir. Mecliste, Denizli meb'usu olarak bulunan Hüseyin Mazlûm (Bababalım, ö.1945) Baba ve Ergani meb'usu Ahmed Nüzhet (Saraçoğlu, ö.1942) de Bektâşî idiler.²²

Tarikatın 1920'lerdeki durumunu en güzel anlatan eser, I. TBMM'de Kütahya (daha sonra Aksaray) Milletvekili olan Besim (Atalay) Bey'in (v.1965), kendi ifadesiyle, yazmak için on beş yılını harcadığı ünlü kitabı *Bektâşîlik ve Edebiyâtı*²³ 'dır. *Hâkimiyet-i Millîye*'de 24 Şubat 1340 (1924)'dan itibaren tefrika halinde verilmeye başlanan²⁴ kitap, Bektâşîliğin ortaya çıkışı, gelişmesi ve o zaman içinde bulunduğu kötü durumla ilgili idi. Yaklaşık bir yıl sonrasının, 26 Ocak 1341 (1925)'in *Hâkimiyet-i Millîye*'si, sayfalarında dâimî yazarlarından Abdülfeyyâz Tayyâr Tevfik tarafından yazılan ve Besim (Atalay)'ın bu konuda uzmanlığından söz eden bir makaleye yer vermişti. Abdülfeyyâz Tayyâr Tevfik, bu kitabın, memleketin manevî yapısı ile ilgili araştırmalara ne denli ihtiyaç duyduğunu gösterdiğini, zira memleketin sadece maddî değil, aynı zamanda manevî kaynaklarla da yönetildiğini, tekkelerin eğitim ve öğretim yerleri olmaları lazım gelirken tarikatların Allah adına bid'atlar uydurduğunu, ama tasavvufa saldırmak yerine, onun sosyal çeşitliliğe sunduklarını tanımak açısından üzerinde etüd etmeye daha çok ihtiyaç olduğunu belirtiyordu. *Hâkimiyet-i Millîye*, *Bektâşîlik ve Edebiyâtı*'ndan tefrika halinde yayınladıkları makalelerin Maârif Kütüphanesi²⁵ tarafından kitap halinde basılacağını da haber vermekte ve kitabı okuyucularına tavsiye etmekteydi.²⁶

Dâru'l-Funûn'da felsefe ve tasavvuf müderrisliği ve çeşitli yerlerde idârecilik yapmış olan Mehmed Ali (Ayni, 1869-1945), bu kitabı Bektâşîlik hakkında bir takım yanlış bilgilerle dolu olduğu gerekçesi ile eleştirirken, Atalay ile Ayni arasında hakem olmak durumunda bırakılan Mevlevî Veled Çelebi (İzbudak, 1869-1953), Atalay'ın, dönemin Bektâşîlerinden duyduklarını

mıman idi.

¹⁷ Bkz. Küçük, 111-3.

¹⁸ Sâdik Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, ciltler I, III ve V, 2. baskı, İstanbul, 1996, c. V, s.73-4.

¹⁹ Albayrak, c. V, ss.74-5, 195-6.

²⁰ Aynı zamanda Rifâî ve mason üstadı idi. Bkz. Müfid Yüksel, *Bektâşîlik ve Mehmed Ali Hilmi Dedebaba*, İstanbul, 2002, 109.

²¹ Detaylı bilgi için bkz. Küçük, 97-117.

²² Detaylı bilgi için bkz. Küçük, 117-182.

²³ Matbaa-yı Âmire, İstanbul, 1340.

²⁴ No.1054, s.5.

²⁵ "Kütüphane" o dönemde "kitapçı" mânâsında kullanılmakta idi.

²⁶ *Hâkimiyet-i Millîye*, 18 Mart 1341 (1925), s.4.

yazmaktan başka bir şey yapmadığını söylüyordu.²⁷ TBMM'de tarikatlar, özellikle Bektâşilik hakkında konuşmaları ile bilinen Besim (Atalay), bir meclis toplantısında kendisinin bu memleketin evlâdı olarak fihri, tasavvufu, vs. bildiğini ve anladığını belirtmek gereğini duymuştu.²⁸ Atalay, o zamanki Bektâşiliğin İslâm ve Türk kültürünün kabul edebileceği sınırları çoktan aştığını ve reforma gerek duyduğunu düşünmekteydi.²⁹

Mustafa Kemal (Atatürk), tarikatları kapatma öncesinde küçük bir araştırma yapmış, bu araştırmaları sırasında iki de Bektâşi babası ile görüşmüştü. Bunlar, Ali Nutki Baba (1869-1936) ve Haydar Nakî Baba (ö.?) idiler. Bu görüşmeler sırasında, Bektâşilik, Ali Nutki Baba tarafından "yüzyıl[lar] önce kurulmuş sosyete hayatı" olarak tarif edilmiş, öyle yaşamanın o dönemde mümkün olmaması sebebi ile, Hacı Bektaş Veli tarafından tarikat adı altında kurulduğu³⁰ vurgulanarak modern çağda yaşanılabilir bir tarikat olduğu îmâ edilmişti.

Ancak görünen o ki bu görüşmeler arzulanan sonucu doğurmamış ve Bektâşilik de diğer tarikatlarla birlikte 30 Kasım 1925'de kapatılmış, özel bir muâmele görmemişti. Aslında, Nisan 1925'de yeni hükümete karşı bir Bektâşi taburu oluşturmaya çalışan Mustafa Çavuş ve Veli Dede davasının hâkimi tarafından Bektâşiliğin pratikleri "modern bir memlekette tolerans gösterilemez" olarak nitelendirilmişti. Bu kişiler, Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından yargılanmış³¹ ve fakat yargılanma sırasında birincinin, Antalya dıvanındaki Bektâşi ve Alevileri kendisinin Çelebi (Velîyeddin)'in müfettişi olduğuna inandırmaya çalışan bir şarlatan, ikincinin de buna kanarak ona yardım eden bir (Alevî) olduğu ortaya çıkmıştı.³² Ama, yine de kendilerine inanan, yani Çelebi'nin böyle bir şeyi isteyebileceğini düşünen Bektâşi ve Alevî bulabilmiş olmaları düşündürücü idi.

Daha da önemlisi, TBMM'de tarikatların kapatılmasının ele alındığı celselerde Çelebiler ve Babalar hakkında hiç de güzel olmayan şeyler söylenmişti: Bozok (Yozgat) Meb'usu Süleyman Sırn (İçöz) Bey (ö.1963), Hacibektaş'taki tekke ve şeyhleri hakkında konuşurken şu sözleri kullanıyordu: "Hacibektaş nahiyesinde iki sene müdürlük yaptım. Orada dergâh nâmı altındaki mezelleğâhın hâlini yakından gördüğüm için dergâhın bir takım nezirlerden hâsıl olan paralarıyla, hâneberduş olarak bir takım tufeyli babalar, dedeler oraya gelmiş, emlâk ve arâzi satın almışlardır."³³ "Hacibektaş nâhiesinde Arnavutluk'tan gitmiş bir takım katil canî adamlar yerleşmiştir. Etraftan oluk gibi akan milletin paralarıyla tarlalar satın almışlar, değirmenler almışlar, tapulannı kendi namlarına çıkarmışlardır."³⁴ (Burada dikkat edilecek bir husus da, bu sözlere hiçbir meb'usun itiraz etmediği ve "sözlerini geri al" gibi bir tepki göstermediğidir).

Bu bilgiler ışığında konuya yaklaştığımızda, Birge'nin, 'bir süre için Bektâşiliğin, bütün tarikatların kapatılmasından istisna edilebileceği ve yasaklanmak şöyle dursun, orijinal Türk

²⁷ Bkz. A.K. Aksüt, S., *Son Devir Osmanlı Ulemâsi*, ciltler I, III ve V, 2. baskı, İstanbul, 1996, ss.378- 97.

²⁸ *(I. Dönem) TBMMZC*, c. XVI, s.210.

²⁹ Bkz. Besim Atalay, "Son Bektaşiler," *YT*, c. I, no.10 (3 Mayıs 1962), ss.295-6.

³⁰ Bkz. Niyâzi Banoğlu (ed.), "Atatürk Ayin-i Cem'de," *TD*, c. II (*Atatürk Özel Sayısı*), İstanbul, 1954 ss.94-5.

³¹ BCA, Karar no.1735 (Bkz. Belge XXIII, Ek - II) ; *Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Nisan 1341 (1925), s.1 ve 12 Mayıs 1341 (1925), s.1; *Panîh*, 15 Nisan 1341(1925), s.1.

³² Mustafa Çelebi, sahtekârlıktan iki yıl cezaya çarptırılmış, Veli Dede ise onun tarafından kandırılmış birisi olarak berâet etmişti: Bkz. "Bektaşî Ordusu," *Yakın Tarihimiz*, c. II, no.18 (28 Haziran 1962), ss.133-4. (Bu arada, tarikatın nizamnâmesine göre, Çelebi'nin para toplayacak kişiler göndermesinin normal olduğunu ve bu sebeble insanların kandırılma oranının yüksek olabileceğini hatırlatalım).

³³ *(II. Dönem) TBMMZC*, XIX (1976), s.284: toplantı tarihi: 30.11.1341 (1925). Süleyman Sırn Bey'in biyografisi için, bkz. Fahri Çoker ve Türk Parlamento Tarihi Araştırma Grubu, *Türk Parlamento Tarihi. Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem. 1919-1923* (buradan sonra , *TPT*) 3 c., Ankara, 1995, c. III, ss.977-8.

³⁴ *(II. Dönem) TBMMZC*, XIX (1976), ss.284, 288 (İmlâ şekillerinde tarafımızdan bazı düzeltmeler yapılmıştır).

kültürüne yakınlığı sebebiyle bütün Türk halkının dini yapılabileceğini düşünenlerin sayısının çok olduğu³⁵ sonucuna nasıl vardığını anlamakta güçlük çekiyoruz.

Eylül 1925'de, yani tarikatların resmen kapatılmasından önce, Hacıbektaş'taki ana Bektâşî Dergâhı kapatılmış ve Nümüne Ziraat Mektebi haline getirilmesi için çalışmalar başlamıştı bile.³⁶ (Tekke çok güzel bir bitki örtüsüne sahip bahçe içerisinde olması sebebi ile buna çok müsaitti.³⁷) Daha sonra, tekkede bulunan halı, kilim gibi 61 parça eşya Evkâf Müdiriyyet-i Umûmiyyesi'ne (şimdiki Vakıflar Genel Müdürlüğüne) ve müzeli 979 parça Evkâf Müzesine gönderilmiş, muhtelif odalardaki sandıklar içindeki kitaplar da Ankara'daki Kütüphanesi-i Umûmiyye (şimdiki Millî Kütüphane'ye) nakledilmişti.³⁸

O zaman dergâhta Çelebiyân kolunu temsilen Veliyyeddin Çelebi (1857-1940) ki kardeşi Cemâleddin Çelebi'nin Ocak 1922'deki vefatından sonra Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın son resmî şeyhi olarak posta geçmişti, Babagân kolunu temsilen ise Kilerevi Babası olan ama 'Dedebaba' olarak kabuledilen (zira Dedebalık 1826'da kaldırılmıştı) Sâlih Niyâzi Baba bulunuyordu. Diğer babaların isimleri şöyleydi: Zeynel, Hacı Kerim,³⁹ Muhtar,⁴⁰ Feyzi, Necatî, Arslan ve Japon Hasan Babalar. Kapatılacağı zaman yapılmış sayıma göre, dergâhın Kütükçe çiftliğinde 105, Kaya ve Kızıl Öz çiftliklerinde 527 baş hayvanı vardı. Mutfağında 6 kazan, 29 et bıçağı ve 65tabak bulumaktaydı⁴¹ ki bu, bir seferde ağırlanmış olabilecek misafir sayısı hakkında bir fikir verebilir.

O dönem Anadolu'sudaki bütün Bektâşî tekkeleri hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır. Bu sebeple sadece bazıları ve son şeyhlerini veriyoruz:

Tavas, Denizli'de Teslim/Kazak Abdal: Hüseyin Mazlûm (Bababalım) Baba (1859-1945), aynı zamanda İ. Mecliste Denizli meb'ûsu idi

Eskişehir'de Seyyid Battal Gazi: Şükrü Metin Baba (1873-1946).

İzmir'de Balpınar: Ali Ulvî Baba (ö. 1954),

Sertoğlu'na göre İstanbul'daki Bektâşî tekkeleri ve son şeyhleri ise şöyleydi:⁴²

Merdivenköy (Şah Kulu): Hafız Tahsin (Başpehlivan)⁴³ Baba (v. 1953)

Çamlıca (Tâhir Baba): Ali Nutkî Baba (ö. 1936).

Eyüp'te Karyağdı: Hüseyin Bakî Baba (Koçu: Yaşar Baba [c. 1934])⁴⁴

Kazlıçeşme'de Kazlıçeşme/Perişan [Eryek/Erikli] Baba: Küçük Abdullah Baba.⁴⁵

³⁵ Bkz. J.K. Birge, *The Bektashi Order of Dervishes*, Londra ve Hartford, Conn, 1937, s.84.

³⁶ *Hâkimiyet-i Millîye*, 29 Eylül 1341 (1925), no. 1539, s.2. Ayrıca bkz. Koşay, "Bektaşilik" s.19.

³⁷ Koşay, "HBT", 366-7

³⁸ Koşay, "HBT.", s.367; Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik* (buradan sonra *BYBA*), c. I, Ankara, 1998, ss.519-526. Hilmi Ziya (Ülken) ve Hamid Zübeyr (Koşay) (Maarif Vekâleti'nden) ve İhsan Bey (Evkâf Müdürü) bu işle görevlendirilmişti: a.y., s.452. Ayrıca bkz M.B. Tanman, "Hacı Bektâşî Veli Külliyesi," *DİA*, c.XVII (1996), s.462.

³⁹ Mi'mâr Hikmet, "Bektâşilik ve Son Bektâşiler," *Türk Yurdu*, no. 200-6 (Haziran 1928), ss.16-25:18'e göre Muhtar Baba idi

⁴⁰ A.y.'e göre Ahmed Baba idi.

⁴¹ Z.H. Koşay, "Bektaşilik ve Hacı Bektaş Tekkesi" (buradan sonra "Bektaşilik") Ankara, 1968, *Türk Etnoğrafya Dergisi* den ayrı basım, no.10 (1967), ss. 20-6: .22, 24.

⁴² M. Sertoğlu, *Bektaşilik*, İstanbul, 1969, ss.325-6. (R.E. Koçu, "Bektâşiler, Bektâşî Tekkeleri" (buradan sonra "Bektâşiler") *İstanbul Ansiklopedisi*, c.V, İstanbul, 1961, ss.2443-50: 2447'si, Sertoğluna dayandığını söylese de ondan nisbeten farklı bir liste sunmakta, üstelik bazı tekkelerin 1925'deki şeyhi yerine 1912'deki son şeyhlerini zikretmektedir.)

⁴³ Şevki Koca'nın, 19 Haziran 2001 tarihli basılmamış notlarından.

⁴⁴ Koçu, "Bektâşiler," s.2447; M. Yüksel, "İstanbul Bektâşî Tekkeleri," *Cem*, no.71 (Ekim 1997), ss.36-43 ve no.72 (Kasım 1997), ss. 34-9: 35

⁴⁵ Küçük Abdullah Baba, 1921'de vefat etmiş ve yeri, Ahmed Sırrı (Dede)Baba (v.1965)'nin onayı ile

Topkapı'da Takkeçiler: Bektaş Baba (ö.?).

Sertoğlu'nun listesine şunları da ilave edebiliriz:

Rumelihisarı'nda Şehidlik Tekkesi: Abbas Nüzhet Baba (1898-1975),⁴⁶

Üsküdar'da Bandırmalı/Hacı Galip Efendi Dergâhı⁴⁷/İnâdiye Tekkesi⁴⁸ : Yûsuf Fahir (Ataer) Baba (ö.1966) ve

Kasımpaşa'da Hâşimî Osman/Saçlı Efendi: Müncî Baba (Mehmed Süreyya) (v.1942).⁴⁹

Kanunun, tekkelerin o anki şeyhlerinin, tekkeler kapatıldıktan sonra da tekkelerinde oturmalarına izin vermesi dolayısı ile, Sâlih Niyâzi Baba ve Bektaş Baba hariç bütün Bektâşî babaları tekkelerinde kaldılar. Sâlih Niyâzi Baba, kapatılma haberini duyduğu zaman, sadece "Bu demektir ki biz bu göreve layık değiliz", demiş ve dergâhı terk etmişti.⁵⁰ Ancak, dergâhlarının binalarının kapatılabileceğini ama tasavvufun yaşadığı canlı yerlerin, yani kalblerin kapatılamayacağı görüşünde idi.⁵¹ Sâlih Niyâzi Baba, bir süre Ankara, Ulus'da bir otel (Anadolu Otel) işletti,⁵² ve bu oteli gizli bir dergâh olarak kullanmak istedi, ancak buna izin verilmedi.⁵³ (Buna rağmen, Şevki Koca'nın (ö.2003), babası Turgut Koca'dan (ö.1997) nakline göre, Sâlih Niyâzi Baba gizli faaliyetlerine 1927'ye kadar devam etti.⁵⁴) 17 Ocak 1930'da diğer bazı mücerred babalarla birlikte,⁵⁵ Ankara'dan ayrılarak Tiran'a (Arnavutluk) gitti ve oradaki Bektâşî cemâati tarafından sevinçle karşılandı.⁵⁶ İstanbul'daki Takkeçiler Tekkesi şeyhi Bektaş Baba da Sâlih Niyâzi Baba'dan sonra Türkiye'yi terk etti.⁵⁷ Kâzimiye dergâhı şeyhi Selmân Cemâlî Baba (ö.?) ise daha önce, yani şapka reformu kanunundan hemen sonra, bu kanuna uymamak için Arnavutluk'a kaçmıştı.⁵⁸

Sâlih Niyâzi Baba, Bektâşîliğin merkezini Arnavutluk'a taşımak istedi ama Arnavutluk Kralı (Ahmed) Zogu'nun iznini alamadı.⁵⁹ Zira Kral Zogu, Bektâşîliğin gerçek merkezinin Türkiye

Turgut Koca Baba'nın şeyhliğe atıldığı tarih olan 1950'ye kadar boş bırakılmıştı.: Şevki Koca'nın, 15 Ağustos 2001 tarihli mektubu. Tekke ile ilgili toplu bir değerlendirme için, bkz. Th. Zarcone, "Le Tekke Bektachi de Kaziçeşme," *Anatolia Moderna Yeni Anadolu*, c. VII, ss.79-109: 82-83.

⁴⁶ Tekke'nin 1826'dan sonraki durumu ve şeyhleri için, bkz. Ali Birinci, "Rumelihisarı'nda bir Bektaşî şeyh ailesi," *Dergâh*, c. XII, no.134 (Nisan 2001), ss.9-11.

⁴⁷ Dergâha verilen değişik isimler için, bkz., Albayrak, c.V, s.93.

⁴⁸ Tekkenin, Bektâşî değil de, Bektâşî - Melâmî meşreb bir Celvetî tekkesi olduğu, bu sebeple Celvetîler tarafından dışlandığı daha kuvvetli bir görüştür. Bkz. Yüksel, *Bektâşîlik ve Mehmed Ali Hilmi Dede Baba*, 87; Ahmet Temiz, "Celvetiye'den Bandırmalizade tekkesi ve tasavvuf Tarihimizdeki Yeri", *Aziz Mahmûd Hüdâyî Uluslar arası Sempozyumu*, 20-22 Mayıs 2005, İstanbul.

⁴⁹ Bkz. Yüksel, ss.37-8. İstanbul Bektâşî tekkeleri ile ilgili bir çalışma için, bkz. Th. Zarcone, "Note Luminaire sur les couvents bektachis d'Istanbul," *Bektachiyya, Études sur l'ordre mystique des Bektachis et les groupes relevant de Hadji Bektach*, edl. A. Popovic ve G. Veinstein, İstanbul, 1995, 201-14.

⁵⁰ Sertoğlu, s.301.

⁵¹ Şevki Koca, "Bektâşîlik tarihinden notlar. Cumhuriyet'e doğru" (buradan sonra "Cumhuriyet'e doğru"), *Cem*, no. 92 (Ağustos 1999), ss.54-8:56.

⁵² Koşay, "HBT," s.366n; Noyan, *BYBA*, ss.343-4.

⁵³ Koca, "Cumhuriyet'e Doğru," s.56.

⁵⁴ Kendileriyle yaptığım 8 Mayıs 1999 tarihli röportajımdan.

⁵⁵ Bkz. Ş. Koca, *Es-Seyyid Halife Koca Turgut Baba Divânı* (buradan sonra *KTBD*), İstanbul, 1999, ss. 350,356; Koşay, "HBT," s.376.

⁵⁶ Noyan, *BYBA*, ss.323, 341; Koca, "Cumhuriyet'e Doğru," s.56; Koşay, "HBT," s.376.

⁵⁷ Sertoğlu, ss.325-6.

⁵⁸ Turgut Koca, *Bektaşî-Alevî Şairleri ve Nefesleri: 11. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Kadar*, İstanbul, 1990, s.719.

⁵⁹ 1920 ve 1939 arasında bazı aralıklarla ülkeyi yönetti. Arnavutluk, 1 Eylül 1928'e kadar Cumhuriyet'le yönetiliyordu, krallık oluşu daha sonradır. Zogu ailesinin Bektâşîlikle ilgisi olduğu söylenir, ancak bu akla pek yakın görünmemektedir. Böyle bir söylenti, Arnavutlukla ilgili politik gayeleri ile ilgili olsa gerektir. F. De Jong, "The Takîya of Abdullah Mağâwirî (Qayğusuz Sultan) in Cairo," *Turcica*, c. XIII [1981], s.248, n.39.

olduğuna inanıyordu.⁶⁰ O ne düşünürse düşünsün, o zamanki bütün Bektâşiler, Tiran'daki tekkeyi merkez tekke olarak gördüler ve Sâlih Niyâzi Baba, 1930'daki Bektâşi cemâatinin 'Dedebaba'sı seçildi,⁶¹ ve İtalyan işgalciler tarafından öldürüldüğü yıl olan 1941'e (veya 1942⁶²) kadar da bu statüsünü korudu.⁶³ (Burada, Amavutluk'un 1940'larda İtalyan işgalinde olduğunu hatırlamak gerekir). Sâlih Niyâzi Baba'nın, İtalyan'larla işbirliği yaptığı için komünistler tarafından öldürüldüğü de söylenmektedir.⁶⁴ Yusuf İzzettin Ulusoy (Hacı Bektaş Tekkesi'nin günümüzdeki şeyhi Veliyyettin Ulusoy'un amcası), ise Sâlih Niyâzi Baba'nın tekke yapmak için hükümetten aldığı ve halktan topladığı paraları çalan bir hırsız tarafından öldürüldüğünü söyleyerek öldürülmesinin siyâsî değil, bir hırsızlık vak'ası ile ilgili olduğunu söylemektedir.⁶⁵

Bektâşiliğin kaldırılmasından sonra bazı Bektâşiler, Bektâşiliğin Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından sunulan yeni reformlarla uyum içinde olduğunu, bu reformlardan sonra artık Bektâşiliğe gerek olmadığını düşündüklerini söylemekte idiler. Bazıları, bu rejimi getirdiği - özellikle din bilginlerinin baskısından kurtaran -, kişisel hürriyet, kadına toplumda verilen yer ve âyin-i cem'in yerini tutabilecek kadını- erkekli aile toplantıları açısından övmekte idiler.⁶⁶ Ancak bu sözlerinde samimi olup olmadıklarına, devrimler sonrası tavırlarına bakarak karar vermek gerekir. Meselâ, o dönemde bu gibi düşüncelerini dile getiren Bektâşiler arasında, kendisini hâlâ tasavvufî terimler ile ifade etme tezâdını sergilemiş birisi gözümüze çarpmaktadır. Bu zat, gazetedeki yazılarının başında kendisini "Gani Baba varislerinden el-fakîr Ziyâ" diye tanıtmakta idi.⁶⁷ Hatta, Şevki Koca'nın verdiği bilgiye göre, tam adı "Mehmet Ziya" olan bu zat, hayatının son dönemlerinde, Bektâşiliğin standart Dedebabalık sisteminin dışına çıkıp kendi başına Halifebabalık yaptığı için "Yol dışına" itilmişti.⁶⁸

Turgut Koca Baba'ya göre, devlet Bektâşi tekkelerini kapatmamıştı; zira onlar zaten sadece Bektâşilere açık idiler ve ayinlerini genellikle evlerde yaparlardı.⁶⁹ 1925'ten sonra ayinlerin evlerde düzenlenmesi daha da hızlanmış ve böylece Bektâşi eğitiminin kadın-çocuk herkese daha kolay ulaşması mümkün olmuştu. Yani kötü bir durum iyiye çevrilivermişti.⁷⁰

Görüldüğü üzere, 1925'te tarikatların kapatılmasıyla Bektâşilik sona ememişti. 1930'da Amavutluk'a kaçan Sâlih Niyâzi Baba, Ali Nâci (Baykal)'ı vekil-Dedebaba olarak bırakmıştı. Ali Nâci (Baykal), Sâlih Niyâzi Baba'nın 1941 (veya 1942)'de öldürülmesinden sonra ise 'Ser-tarık

Zogu, 1939'de Amavutluk'un İtalyanlar tarafından işgalinden sonra yurtdışına kaçmıştır. Amavutluk ve Ahmed Zogu hakkında daha fazla bilgi için, bkz. J. Swire, *King Zog's Albania*, Londra, 1937; K. Süsseim, "Amavutluk," *İA*, c. I (1993), s.592; M.L. Bilge, "Amavutluk," *DIA*, c. II (1991), s.387.

⁶⁰ Noyan, *BYBA*, s.343-4. Ayrıca bkz. Sertoğlu, s.301. İzzettin Ulusoy da 23 Nisan 1997'de kendisiyle yaptığım röportajda aynı bilgiyi vermişti.

⁶¹ S. Uludağ, "Amavutluk'ta Bektaşiler" (buradan sonra "Amavutluk"), *Dergâh*, no. 88 (Haziran 1997), ss.14-15.

⁶² De Jong, s.248.

⁶³ Bedri Noyan, 'Amerika'daki Bektaşî Tekyesi', *Yeni Gazete*, 6 Haziran 1965, s.5. (Ayrıca bkz. Cemaleddin Server Revnakoğlu Arşivi, B/25,18; aynı yer, A/177, 84 (Çamlıca Bektaşî Tekkesi Şeyhi Necmüddin Alpgüvenç [d.1934]'ten bir mektup,. Bkz. Belge XXIV, Ek - II); Sertoğlu, s.325; Noyan, *BYBA*, ss.345-6.

⁶⁴ Uludağ, "Amavutluk," ss.14-15.

⁶⁵ Kendileriyle yaptığım 23 Nisan 1997 tarihli röportajdan.

⁶⁶ Meselâ bkz. Ziya, 'Bektaşilik', *Yeni Gün*, 7 ve 8 Mart 1931, s.9; Baltacıoğlu, s.8; Otyam, s.65; Sertoğlu, s.331.

⁶⁷ Ziya, 'Bektaşilik', *Yeni Gün*, 26 Kanunusani (Ocak) - Mart) 1931. s.9.

⁶⁸ 1894 Üsküp doğumlu bir marangoz. "Abdal Ziyâ" mahlası ile nefesler yazmıştır. 8 Ocak 1973'de vefat etmiştir. Ş. Koca'nın 20 Temmuz 2002 tarihli notlarından.

⁶⁹ Kendileriyle 2 Haziran 1997'de yaptığım röportajda da ayinlerine katılmama müsaad etmedi ve sadece Bektâşilerin bu ayinlere katılabileceğini söyledi.

⁷⁰ Kendileriyle yaptığım 23 Nisan 1997 tarihli röportajımdan.

Dedebaba' olmuştur.⁷¹ Onun da 1960'da vefatı üzerine, Bedri Noyan (v.1997) Baba bu makama getirildiğini⁷² iddia etmişti.⁷³

Bugün

Hacı Bektaş Dergâhı, 2 Nisan 1960 tarihli bir bakanlar kurulu kararı ile müze olarak yeniden açılarak 1 Mart 1956 tarih ve 5566 sayılı kanununun 1. maddesi gereğince Etnoğrafya Müzesi'ndeki eşyalarını geri aldı.⁷⁴

Aslında, Şevki Koca'nın naklettiklerine göre, 1950'lerde Türkiye'deki bütün Bektâşî tekkelerini - hem de tekke olarak, müze olarak değil - açmak için bir teşebbüste bulunulmuş idi. Şöyle ki: 1950 seçimlerinde, bazı Bektâşî gruplarınca Dedebaba olarak kabul edilmiş olan Ahmed Sırrı Baba (v.1965), Demokratik Parti ile gizli bir anlaşma yapmıştı. Anlaşmaya göre, Bektâşîler partiye oy verecek ve Parti seçimi kazanırsa Türkiye'deki bütün Bektâşî tekkelerini açarak tekke ve evkafını yönetme hakkını tekrar Bektâşîlere geri verecekti. Ancak, seçimlerden sonra Demokratik Parti liderleri sözlerini tutmadıkları gibi Merdivenköy'deki bir ayın sırasında Ahmed Sırrı Baba'yı tutuklamışlardı. Ahmed Sırrı Baba, yargılandıktan sonra ülke dışı edilmesi üzerine,⁷⁵ Mısır'a gitmiş ve daha sonra Kahire'deki Kayğusuz Sultan tekkesinin şeyhi olmuştur.⁷⁶

Bugün, Bektâşîler, gazetelerde ve çeşitli yayın organlarında Bektâşî veya Tarîk-i Nâzenin⁷⁷ kelimesini kullanarak ilanlar verir, ve baba, halifebaba gibi ünvanları çekinmeden kullanırlar.⁷⁸ 1997'de vefat eden Bedri Noyan'ın yerine Dedebaba olarak bir grup Babagân Bektâşî Mustafa Eke Baba'yı, diğer bir grubu da Haydar Ercan Baba'yı (her ikisi de İzmir'de yaşamaktalar) kabul etmiştir; ama bunun fazla da önemli olmadığını, iyi ilişkilerini etkilemediğini söylemektedirler. Bektâşîlik ve Alevîliğin aynı olduğu görüşünde olan Çelebiyân kolunu Veliyyettin Ulusoy (Çelebi, Hacibektaş'ta yaşamaktadır) temsil etmektedir.⁷⁹ İki kol, hatta çeşitli fraksiyonları arasında gizli bir rekabet sürüp gitmesine rağmen, kitap basımı, komisyon ve meclisler oluşturulması gibi faaliyetler için genelde bir araya gelebilmektedirler.⁸⁰

Bektâşîler, çoğunun konferans ve toplantı salonları olan modern tekke (Babagân kolu için) veya cemevi (Çelebiyân kolu için) binalarını hizmete açmakta, bunun Cumhuriyet devri

⁷¹ Sâlih Niyâzi Baba'dan sonraki Dedebabalar 'Ser-tarik Dedebaba' olarak anılmışlardır (bkz. Koca, *KTBD*, s.320) zira, "Mutlak Dedebaba" olabilmek için Hacı Bektaş Tekkesinde resmen atanmış şeyhin kontrolündeki bir eğitimen geçmek gerekiyordu:

⁷² Cemaleddin Server Revnakoğlu Arşivi, A/177, 84.

⁷³ "İddia etmişti" diyoruz, zira bu hiçbir zaman ihtilaftan uzak olmamıştı.

⁷⁴ Yayınlanmas: *T.C. Resmi Gazete*, 5 Mayıs 1960, no.10497, s.1. Tekke ile ilgili toplu bilgi, bkz. Süreyya Faroqi, "The Tekke of Hacı Bektaş: Social Position and Economic Activities," *IJMES*, c.7 (1976), ss.183-208; Koşay, "HBT," hepsi.

⁷⁵ Koca, *KTBD*, ss.354-5.

⁷⁶ Tekke ve Ahmed Sırrı Baba hakkında detaylar için, bkz. MS Or.14385, Leiden Üniversitesi Kütüphanesi (F. De Jong'un 1972'nin başında Kahireli bir sahaftan aldığı defter ve belgeler). Bkz. De Jong, ss.247-60.

⁷⁷ Meselâ: "Sevgili babamız Tarîk-i Nâzenin'den Ali Cemalî Baba, Hakk'a kavuşmuştur. Cenazesi, bugün, Perşembe günü öğle namazından sonra kaldırılacaktır" (22 Ocak 1959 tarihli bir gazete kopyası); Cemaleddin Server Revnakoğlu Arşivi, A/177, s.174

⁷⁸ Bununla beraber, Bektâşî ayinleri haricilere açık değildir. Ancak, ayinlerde çekilmiş fotoğrafları vermekte beis görmeyenleri vardır.

⁷⁹ 23 Nisan 1997'de Veliyyettin Ulusoy'un dayısı İzzettin Ulusoy ile röportajım sırasında, İzzettin Bey tekkenin yetkili şeyhinin Veliyyettin Ulusoy değil de kendisi olduğunu söylemişti. Bundan anladığım kadarı ile, kimin şeyh olduğu konusunda aralarında anlaşmazlık mevcuttur.

⁸⁰ Alevîlik/Bektâşîliğin günümüzdeki yapısı ve problemleri ile ilgili olarak, bkz. A. Sezgin, "Osmanlı ve Cumhuriyet'in Kuruluşunda Bektaşîler ve Günümüzde Bektaşîler," *Köprü*, Bahar 1998, no.62, ss.99-112; F. Bilici, "The Function of Alevi-Bektashi Theology in Modern Turkey," Olsson, ss.51-62; İ. Üzümlü, "Kendi Yazarlarına Göre Alevîlik- Bektaşîlik," *Türkiye Günlüğü*, Eylül-Ekim 1996, s.54 vd.; *Tarihsel ve Aktüel Boyutlarıyla Türkiye'de Alevîler, Bektaşîler ve Nusayrîler* (İstanbul'da 21 - 23 Kasım 1999 tarihleri arasında düzenlenen konferansta sunulan tebliğler), İslâm Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000.

reformlarına karşı olup olmadığını tartışmaya dahi açmamaktadırlar. Ayrıca Bektâşîler, diğer tarikat mensuplarından daha rahat bir şekilde mensûb oldukları tarikatı ve Farmasonluklarını açıkça dile getirmekte,⁸¹ ve Türkiye'de son yılların en tartışmalı konusu "Türk İslâmı'nın temsilcileri olmakla öğünmektedirler. A.Y. Ocak'a göre, Mevlânâ ve Yunus Emre sağ partilerin; yüksek seviyeli bürokrat ve Marksistlerin elinde olan Alevîliğin gölgesindeki Bektâşîlik ise sol partilerin kanatlan altındadır.⁸² Bunlara ilaveten, 'Bektâşîlik' tabiri yerine, Alevîler tarafından 'Alevîlik-Bektâşîlik', bazı Bektâşî gruplar tarafından da 'Bektâşîlik- Alevîlik' tabirleri kullanılmaktadır. Bu durumdan hem Bektâşîler, hem de Alevîler kârî çıkmaktadırlar. Bektâşîler kârî çıkmaktadır, zira Alevîlik bir tarikat olmadığı için tarikatlarla ilgili yasakların onlara ve dolayısı ile Bektâşîlere uygulanamaması gibi bir ayrıcalık oluşur; Alevîler kârî çıkmaktadır, zira bu suretle nüfuz sahalarnı genişletmiş olmaktadır.

Bugün, hemen hemen bütün Bektâşî dergâhları, Meselâ Hacıbektaş'daki ana dergâh, İstanbul-Üsküdar'daki Merdivenköy Şahkulu Dergâhı, Antalya-Eimalı'daki Abdal Musa Tekkesi, Alevîlerin elindedir. Alevîler, bu ve benzeri Bektâşî dergâhlarını yenileyerek halka açma hususunda çok aktiftirler. Üstelik açılış törenleri genelde yüksek seviyeli bürokratların katılımı ile gerçekleşmektedir.⁸³

Babagân kolu, tekkelerine sahiplenilen Alevîlere pek de hoş bakmamaktadır. Meselâ, Turgut Koca Baba, Bektâşîlik ve Alevîliğin tamamen ayrı kavramlar olduğunun farkında idi, ve bunun böylece bilinmesini istemekteydi. O, Bektâşîlik ve Alevîlik arasındaki en önemli farkın, Bektâşîlerin, önceliği Hz. Ali soyundan gelmeye değil, tarikat içindeki yükselişe önem vermeleri olduğunu savunmaktaydı. Ona göre, Bektâşîler, ehl-i Beyt feyz evlâdıdır, hayz değil (yani Peygamber ailesinden olmak manevî aydınlanma yoluyla, soydan gelmekle olmaz); zira Kur'an'da da "İnnemâ yurîdullâhu li yuzhibe ankum er-ricse yâ ehle'l-Beyt ve yutahhirakum tathîra"⁸⁴ (Ey ehl-i Beyt! Muhakkak ki Allah sizden bütün pislikleri gidermek ve tertemiz yapmak ister).⁸⁵

Bütün bunlara paralel olarak Alevîlikte de mistik temayüller görülmeye başlamıştır. Cem Vakfı (İstanbul) Şemsiyesi altındaki 'Tasavvufî Araştırmalar Merkezi' buna bir misal teşkil eder. *Cem, Nefes, Kervan, Kızılyol, Gerçek İlim, Pir Sultan Abdal, Ehl-i Beyt, Fidan, Mürşid ve Erenler* gibi Türkiye ve/veya Avrupa'da yayınladıkları dergiler, Bektâşî ve Alevîlerin birbirleriyle haberleşmelerine ve kendilerini dışarıya tanıtmalarına yarayan dergilerdir.⁸⁶ Son yılların vazgeçilmez yayın ve iletişim aracı internetten de hem akademisyenlere hem de halka hizmet sunacak şekilde yararlanılmaktadır. Bu arada Alevîliğin Avrupa'daki yükselişini ve bu yükselişin Bektâşîliğe de faydalı olduğunu hatırlamak gerekir, zira bu 'Alevîlik-Bektâşîlik' mottosu altında olmaktadır.⁸⁷ (Ancak Babagân kolu kendisini bu faaliyetlerden uzak tutmaya çalışmaktadır.)

⁸¹ Mesela bkz. Türkdoğan, "Bedri Noyan'la Bektaşilik Üzerine," ss.8-9. Bu makaleden bazı alıntılar yapacak olursak: "Noyan 1960'da Dede Baba seçilmiş. O tarihten bugüne değin bu görevi yürütmektedir. Bektaşî tarihinde bu göreve en hızlı yükselen bir kişi olduğunu da ifade ediyor.", "Masonlar bize gelir, biz onlara gideriz.", "Mesela Halife-Baba olan Teoman İlhâmi Göre, aynı zamanda şu anda 32. derecede bir masondur da.". Son dönem Bektâşî - Masonlar için bkz. Yüksel, *Bektâşîlik ve Mehmed Ali Hilmi Dede Baba*, 107-10.

⁸² Bkz. Ocak, *Türk Sufiliği*, ss.111-12, 127.

⁸³ Krş. Faroqhi, "Bektashis," s.18; K. Vorhoff, "Academic and Journalistic Publications on the Alevi and Bektashi of Turkey," Olsson, ss.23-50: 38. Türkiye'deki Alevî canlanması ile ilgili olarak, bkz.: M. V. Bruinessen, "Kurds, Turks and the Alevi Revival in Turkey," *Middle East Report*, 1996/July-September, ss.7-10.

⁸⁴ Ahzab 33/ 33.

⁸⁵ Kendileriyle yaptığım 2 Haziran 1997 tarihli röportajımdan. Ayrıca bkz. İlhan Ataseven, *The Alevi-Bektashi Legacy: Problems of Acquisition and Explanation*, Lund Studies in History of Religions, ed. T. Olsson, c. VII, Lund, 1997, ss.178vd.

⁸⁶ Konu hakkında kısa bir değerlendirmeye için, bkz. Vorhoff, ss.37-9.

⁸⁷ Alevîliğin Avrupa'daki durumu ile ilgili olarak, bkz. R.Mandel, "The Alevi-Bektashi Identity in a foreign context: example of Berlin," *Bektachiyya*, ss.427-35; Melikoff, *Hacı Bektaş*, ss.328-31; A. Gitmez ve C.

Alevîliğin yükseliş sebepleri arasında, bazı yabancı araştırmalara göre, 1980'lerde dünyada sosyalizmin çöküşü, sol ve İslâmî hareketlerin bölünmesi gibi bazı global ve bölgesel gelişmeler, kültürel ve dinî geleneklerinin uyanmasının yanında Alevîliğin, toplu hüviyet kaynağı olarak yeniden keşfi de yer almaktadır.⁸⁸

..... Son yıllarda devlet konuyla yakından ilgilenmiş, bu da Alevîlik/Bektâşîliği çok câzip bir çalışma sahası haline getirmiştir.⁸⁹ Bu tutum ve yaklaşım, Bektâşîlik ve Alevîlik hakkındaki çalışmaların büyük çoğunluğunun politik bir karakter taşıması ve dolayısı ile güvenilir olmayışı sonucunu doğurmuştur.⁹⁰

Diğer taraftan, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda temsil edilmeleri gerektiğini savunan bir grup Alevî-Bektâşi de vardır. Bazı gruplar ise buna tamamen karşıdır. Bunlara göre Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ile uyuşmayan bir kuruluştur ve tam bir dinî özgürlük için aslında kaldırılması gerekir.⁹¹

Bugün, Bektâşîliğin en kuvvetli merkezi Arnavutluk'tur. Tarikatların 1967 yılında kapatılmış, ama 1991'de yeniden açılmış olduğu Arnavutluk'ta, Osmanlı idaresinde gelişen süffî hareketleri, komünist idâre altında diğer bütün dinî tezâhürler gibi tamamen sindirilmişti. Bu tezâhürlerden birisi olan heterodoks ve synkretik yapıya sahip olan Bektâşîlik, günümüzde artık Sünnî cemâatin yanında bağımsız bir cemaat haline gelmiştir.⁹² 1990'ın sonlarında, dinî pratiklerin hükümet tarafından yeniden serbest bırakılması üzerine, oradaki diğer mistik hareketler gibi Bektâşi cemâat da kendilerini yeniden yapılandırmak için harekete geçmiştir. Eski tekkelerinin restoresi ve kuvvetlendirilmesi yanında, Nakşîlikten kaynaklanan Süleymanlılar, Nurcular-Fethullahçılar gibi 'Neo-süffî hareketleri' diye niteleyebileceğimiz bazı hareketlerin gelişmesi de Balkanlardaki kayda değer bir gelişmedir. Diğer önemli bir gelişme ise Batı Balkanlardaki süffî çevrelerde etkin olan Şîî proselitizmi (kendilerine çekme çabaları)dir⁹³ ki bu da Bektâşi ve Alevileri destekler mâhiyettedir.

Wilpert, "A Micro- Society or an Ethnic Community? Social Organization and Ethnicity amongst Turkish Migrants in Berlin," *Immigrants Association in Europa*, edl. J. Rex ve diğerleri., 1987, ss.86-125; H. Rittersberger-Tılıç, "Development and Reformation of a Returnee Identity as Alevi," Olsson, ss.69-78.

⁸⁸ Meselâ bkz. K. Kehl-Bodrogi, "The New Garments of Alevism," *ISIM Newsletter*, No. 5 (Haziran 2000), s.23.

⁸⁹ Milliyetçilik ve Bektâşîlik konusuyla ilgili olarak, bkz. Bahâ' Sa'îd, "Tekke Alevîliği," ss.193-210; a.y., "Bektâşîler," hepsi; Ziya, 'Bektâşîlik', *Yeni Gün*, 1,2,17,18 ve 25 Şubat 1931, s.9 ve 1 Mart 1931; Cemaleddin Server Revnakoğlu Arşivi, A/177, 84; B. Noyan, "Bektâşîlik-Alevîlik Nedir," *Yeni Gazete*, 10 Temmuz 1966, s.5; a.y., *Bektâşîlik Alevîlik Nedir*, 3. baskı, İstanbul, 1995, ss.84-90; Aksüt, s.391 (Veled Çelebi'nin görüşleri); A.C.Ulusoy, *Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevî-Bektâşî Yolu*, Hacıbektaş, 1986, s.32; İ.Z. Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle Hacı Bektaş Veli. Yaşamı, Düşünceleri, Çevresi, Etkisi*, İstanbul, 1992, ss.220, 222. Günümüzdeki tartışmalar için, bkz. A.Y. Ocak, *Türk Süffîliğine Bakışlar. Türkiye'de Tarihî Sapırılması Sürecinde* (buradan sonra *Türk Süffîliği*), İstanbul, 1996, ss.201-2.

⁹⁰ Alevîlik/Bektâşîlikle ilgili eserlerin toplu değerlendirmesi, bkz. Ocak, *Türk Süffîliği*, ss.191-223; Vorhoff, ss.37-9; a.y., *Alevîtische Identität*, Berlin, 1995; Ataseven, ss.23-167.

⁹¹ Bkz. İ. Üzüm, *Alevîler ve Diyanet: Araştırma, Derleme, Röportaj*, İstanbul, 1993; B. Pehlivan, *Alevîler ve Diyanet. Araştırma, Derleme, Röportaj*, İstanbul, 1993. Günümüz Bektâşîliği hakkında bilgi için, bkz. M. Belge, *Cumhuriyet Dönemi Bektâşîlik*, Ankara, 1990, Hacettepe University, Basılmamış YL Tezi; Ocak, *Türk Süffîliği*, ss.191-259; O. Türkdoğan, *Alevî-Bektâşi Kimliği: Sosyo-antropolojik Araştırma*, İstanbul, 1995; *Türk Yurdu*, Alevîlik-Bektâşîlik Özel Sayısı, c.14, no. 88 (Aralık 1994); Ataseven, s.89 vd.

⁹² Detaylar için bkz. N. Clayer, *L'Albanie, pays des Derviches, Les ordres Mystiques Musulmans en Albanie à l'époque post-ottomane (1912-1967)*, Berlin, Osteuropa Institute: Wiesbaden, in Kommission bei Harrasowitz, 1990, VI; A. Popovic, Les derviches balkaniques hier et aujourd'hui, *Analecta Isisiana*, İstanbul, Isis, 1994; H. J. Kissling, "Zur Frage der Anfänge der Bektashitums in Albanien," *DOBC- I, Das Derwischtum*, München, 1986, ss.292-97; Birge, ss.85-86; Uludağ, "Arnavutluk," ss.14-15. Diğer ülkelerdeki Bektâşîlik için bkz., M. Filipovic, "The Bektashis in the district of Strumica (Macedonia)," *Man*, 1954, ss.10-13; N. Hafiz, "Le développement du bektachisme en Yougoslavie," *Bektachiyya*, ss.341-51. C. Bayraktan, "The First American Bektashi Tekke," *The Turkish Studies Association Bulletin*, 1991, Mart, 1985, ss.21-5.

⁹³ N. Clayer ve A. Popovic, "A New Era for Süffî Trends in the Balkans," *ISIM (International Institute for the Study of Islam in the Modern World) Newsletter*, no.3 (July 1999), s.32.